

KAPITTEL 4

Taktil teologi: Om kirkerom og mangfoldige estetiske uttrykk

Leonora Onarheim Bergsjø

Universitetet i Oslo

Abstract: Thresholdless churches can improve accessibility, but how can churches express that variations in abilities are fundamental to human life? In this article, theological aesthetics and disability aesthetics are used to explore this question through an investigation of a church designed especially for deaf and deafblind persons, Tomaskirken in Andebu, Norway. Based on the observation that the interior of the church lacks references to disability art and disability aesthetics, it is argued that this is problematic. Although the lack of disability aesthetics and disability art can be understood as a sign of inclusion, Tomaskirken remain a missed opportunity to explore how the theological acknowledgement of human diversity can be expressed through aesthetic expressions in churches.

Keywords: theology, disability, aesthetics, Tomaskirken, Signo

Innledning

Tilværelsens gave (Norges Kristne Råd [NKR], 2017) er uttrykk for et internasjonalt, felleskirkelig arbeid for å anerkjenne at *variasjoner av funksjonsevne og -nivå er et grunnleggende vilkår* for menneskelivet. Den norske kirke har også rettet stadig mer oppmerksomhet mot dette, og det påvirker blant annet utformingen av kirkerommene. Kirken vil ikke bare gjøre kirkene mer fysisk tilgjengelige, men også vise et *estetisk mangfold av uttrykk*, inkludert taktil kunst. Satsingen til Den

Sitering av denne artikkelen: Bergsjø, L. O. (2020). Taktil teologi: Om kirkerom og mangfoldige estetiske uttrykk. I I. M. Lid & A. R. Solevåg (Red.), *Religiøst medborgerskap: Funksjonshemming, likeverd og menneskesyn* (Kap. 4, s. 89–105). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.100.ch4>

Lisens: CC BY-NC-ND 4.0.

norske kirke har vært rettet mot fysisk utforming, mer enn teologisk innhold. Arbeid med estetisk mangfold er imidlertid en mulighet til å videreutvikle teologien, og denne muligheten for *teologisk utviklingsarbeid* knyttet til teologi og berøring er det overordnede temaet for dette kapitlet.

Spørsmålet om hvorvidt estetiske uttrykk kan gi åndelig erfaring og bidra til forkynnelsen av evangeliet, står i sentrum i teologisk estetikk («theological aesthetics») (Viladesau, 2000; Thiessen, 2004). Innenfor dette fagfeltet undersøkes forholdet mellom teologiske emner og sanselig erfaring. Gesa Elsbeth Thiessen skriver i boken *Theological Aesthetics: A reader* at «teologisk estetikk undersøker spørsmål om Gud og teologiske temaer i lys av sanselig erfaring [sense knowledge] (sansning, følelser og imaginasjon), gjennom skjønnhet og kunstene» (Thiessen, 2004, s. 1, min oversettelse). Innenfor protestantisk teologi finner vi teologisk estetikk i praktisk teologi og religionspedagogikk, men også systematisk teologi (Redeker, 2011; Jørgensen, 2014). Kunst og kirkerom er ofte objekter i teologisk-estetiske undersøkelser, og det skal de også være her i denne systematiske, teologisk-estetiske undersøkelsen av et kirkerom.

Til tross for at erfaring og livsvilkår står sentralt i protestantisk teologisk estetikk, er fagfeltet i liten grad informert av funksjonshemmingsstudier, funksjonshemmingsteologi og funksjonshemmingsestetikk (Bergsjø, 2016). Her er det en viktig mulighet til samarbeid og fornyelse. Når kirker skal tilrettelegges for å gi åndelig erfaring gjennom sansene, er det viktig å diskutere variasjon av sanselig erfaring, og hva det betyr i praksis. Hva som er «mangfoldige sanselige uttrykk», kan forstås på forskjellige måter, og forståelsen kan igjen få konsekvenser for hvilken teologi som reflekteres i de konkrete sanselige uttrykkene.

Materialet i denne undersøkelsen er Tomaskirken i Andebu i Vestfold og Telemark, som ble vigslet i 2012. Tomaskirken er spesielt tilrettelagt for døve, hørselshemmede og døvblinde og er bygd av stiftelsen Signo, som arbeider for og med denne gruppen mennesker. Dette burde gi gode forutsetninger for å skape både en kirke som reflekterer gruppen og en teologi som er særlig sensitiv overfor deres utfordringer. Det gjør også kirken til en spesielt interessant case i diskusjonen om sanselig og åndelig erfaring

i kirkerommet. Kirken presenteres kort i første del av dette kapitlet. Noen hovedelementer i kirken analyseres i kapitlets andre del, «Et kirkerom for sansning». I kapitlets tredje del, «Berøringens teologi» diskuteres de mangfoldige estetiske uttrykkene i Tomaskirken nærmere.

Del 1: Kirke, teologi og kunst

En sansekirke

Tomas, en av de tolv, han som ble kalt Tvillingen, var ikke sammen med de andre disiplene da Jesus kom. «Vi har sett Herren», sa de til ham. Men han sa: «Dersom jeg ikke får se naglemerkene i hendene hans og får legge fingeren i dem og stikke hånden i siden hans, kan jeg ikke tro.» Åtte dager senere var disiplene igjen samlet, og Tomas var sammen med dem. Da kom Jesus mens dørene var lukket. Han sto midt iblant dem og sa: «Fred være med dere.» Så sier han til Tomas: «Kom med fingeren din, se her er hendene mine. Kom med hånden og stikk den i siden min. Og vær ikke vantro, men troende!» «Min Herre og min Gud!» sa Tomas. Jesus sier til ham: «Fordi du har sett meg, tror du. Salige er de som ikke ser, og likevel tror.» (Joh 20, 24–29)

Tomaskirken er en «sansekirke» bygd spesielt for mennesker med funksjonsnedsettelse. Arkitekten er Wenche Hillestad ved arkitektfirmaet A-Tre konsult, og kirken er utformet i dialog mellom arkitekten og Kirkelig Kulturverksted ved Berit Hunnestad. Noe av inventaret er lagd på verksteder for og av mennesker med funksjonsnedsettelse. Kirken er en del av skole- og kompetansesenteret til Signo, tidligere Hjemmet for døve, som er en stiftelse som gir tegnspråklige tilbud til døve, hørselshemmede og døvblinde på vegne av det offentlige (se signo.no). Beboerne på Signos kompetansesenter er mennesker som er døve, hørselshemmede eller døvblinde, og flere har også kognitive funksjonsnedsettelse.

Kirken kan forstås som en konkretisering av et av Signos formål, som er å tilrettelegge for åndelig praksis (Lid, 2018). Signo kaller kirken verdens første sansekirke fordi den ble laget med særlig vekt på å kunne gi en åndelig opplevelse for døvblinde. Kirkerommet er laget for dem som «bruker hendene til å oppleve, lytte, se og bli forstått» (se tomaskirken.no).

Kirken er oppkalt etter disippelen Tomas, som ifølge Johannesevangeliet ikke ville tro før han fikk legge fingeren i Jesu naglemerkede hender (Joh 20, 24–31). Å legge fingeren i håndflaten (peke på naglemerket) betyr «Jesus» på tegnspråk (Lid, 2018). Tegnet viser til fortellingen om Jesu lidelser, men også til Peters konkrete sanselige erfaring av den oppstandne. Med fortellingen følger spørsmålet om hva som skal til for å tro på forkynnelsen.

Signo er tilknyttet Den norske kirke og har ansatt en egen prest. I Tomaskirken holder presten jevnlig gudstjenester og forretter andre kirkelige handlinger. Gudstjenestene er kortere enn det som ellers er vanlig i Den norske kirke (Lid & Bergsjø, 2018). Mange av beboerne på senteret er medlemmer av Den norske kirke, men ikke alle. I praksis har derfor kirken en økumenisk kristen bruk.

Til kirken hører det også en kirkestue der det er både sosialt samvær i forbindelse med gudstjeneste, opplæring av studenter og foredrag. Utenom gudstjenestene er kirken åpen for besøk fra beboere på senteret, pårørende og ansatte. Andre interesserte kan komme etter avtale. I tillegg brukes kirken til sansetrening for fagpersonell som skal arbeide med døvblinde (Lid & Bergsjø, 2018, s. 241). Studenter får blant annet utforske rommet med bind for øynene. Rommet har med andre ord en viktig funksjon også utenfor den religiøse rammen som de kirkelige handlingene gir.

Siden kirken ble tatt i bruk, har det kommet flere endringer og oppgraderinger i kirkerommet. Signo prøver stadig ut nye måter å tilrettelegge for målgruppen på ved å endre interiøret. Disse endringene er altså ikke utvikling av kirkelige handlinger, men utgjør den fysiske rammen for handlingene. Dette kan ses som et uttrykk for ideen om at *rommet i seg selv* kan være en kilde og bidra til åndelig erfaring.

Teologi i utformingen av kirkerommet

Det er ikke bare i Signo man tenker at kirkerommet i seg selv kan bidra til eller gi en åndelig erfaring. Spørsmålet om hvilken erfaring som er av betydning for utvikling av troen, er like gammelt som teologien selv og er konkretisert i teologisk estetikk, feltet som Urs von Balthasar regnes

som grunnlegger av (Balthasar, 1961; Bychkow, 2008). Teologisk estetikk handler om å undersøke sammenhengen mellom Gud og estetisk erfaring (Thiessen, 2010, s. 1). Estetisk erfaring er en sanselig erfaring som gir erkjennelse (Jørgensen, 2014). Fordi estetisk erfaring gir erkjennelse, er den en kilde til forståelse på linje med empirisk erfaring, men den gir en annen type erkjennelse (Jørgensen, 2014).

Hvilken sanselig erfaring som kan gi åndelig erkjennelse, er et viktig spørsmål i teologisk estetikk, og her finnes det to hovedskoler (Bychkow, 2008). Balthasar tar utgangspunkt i *Guds herlighet* og det som er åpenbart, og hans estetiske teologi er tekstbasert og konseptuell. Alternativet er å ta utgangspunkt i det skapte og i livserfaringen. Det er denne retningen som har dominert diskursen i protestantisk teologisk estetikk i Norge de siste tiårene (Jørgensen, 2014; Bergsjø, 2016). Det vil si at estetisk erfaring gjort i naturen, med kunst eller arkitektur, kan være kilde til teologi, likesom evangeliene er det. I dette perspektivet er kirkerommet av betydning for formidlingen av evangeliet (Sandal, 2014).

Tanken er altså at rommets fysiske utforming ikke bare gjenspeiler en teologisk forståelse, men også i seg selv er en kilde til teologisk forståelse. Da blir det viktig hvordan kirkerommet er utformet. Det skal ikke bare gi en god praktisk ramme for de kirkelige handlingene som finner sted, et prinsipp som gjenspeiles i mange norske kirker («arbeidskirker») bygget i andre halvdel av det tjuende århundre. Rommet skal også ha et aktivt forhold til et kristent verdenssyn og menneskebilde. For eksempel kan kirkerommet vise at kirken er åpen for alle mennesker når det er universelt tilrettelagt. Å inkludere et mangfold av estetiske uttrykk er en annen måte å vise det på.

Det er altså et grunnpremiss at *rommets utforming og innhold i seg selv* er av betydning og til teologisk ettertanke. Derfor retter ikke dette kapitlet søkelyset mot bruken av rommet, men mot rommet i seg selv og mot hvilke *signaler* som er lagt i rommet. Den klare oppmerksomheten på rommet betyr på ingen måte at menighetens erfaring i rommet og med riter og fellesskap er uviktig. Det betyr kun at det ikke er dette vi retter oppmerksomheten mot i akkurat denne undersøkelsen av Tomaskirken.

Mangfold av estetiske uttrykk i kirkerom

Den norske kirke har valgt å styrke oppmerksomheten på sanselig tilrettelegging. Å utvikle et mangfoldig sanselig uttrykk i gudstjenesten og i arbeid med kunst og kultur ble satsingsområder fra 2018 (Den norske kirke, 2018). Dette ble særlig begrunnet med kommunikasjon: «Et mangfold av estetiske uttrykk hører hjemme i kirkens rom. Taktil kunst, ordkunst, tegnspråkpoesi og andre visuelle uttrykksformer er eksempler på kunstformer som også kan kommunisere på en særlig måte med mennesker med funksjonsnedsettelse» (Den norske kirke, 2018).

Retningen som i 2018 ble anlagt for videre arbeid, skulle være en forlengelse av Den norske kirkes kulturmelding (2005). Kulturmeldingen var en sammenfatning av kunst- og kulturarbeidet i Den norske kirke og det teologiske grunnlaget for å trekke kunst og kultur inn i kirkene. Da kulturmeldingen ble skrevet, var funksjonshemmingsstudier og -teologi et lite kjent fagfelt i Norge, og dette emnet er ikke behandlet i meldingen. Heller ikke døvekirkene eller tegnspråk som estetisk uttrykk eller teologisk ressurs er nevnt i meldingen.

I stedet for å koble arbeid med mangfoldige estetiske uttrykk og praksis fra teologisk utviklingsarbeid bør de knyttes tett sammen. Et kirkerom som Tomaskirken gir anledning til å diskutere nettopp sammenhengen mellom kirkerom og teologi. Er det for eksempel nok at kunsten er tilgjengelig for alle, og gir dette den tydeligste anerkjennelsen av at alle mennesker er like mye verdt? Eller bør det mangfoldige estetiske uttrykket også vise mennesket som *funksjonshemmet* og reflektere erfaringen av å leve i samfunn som hemmer og diskriminerer dem med nedsatt funksjonsevne? Diskusjoner knyttet til kunst og funksjonshemming kan bidra til å reflektere rundt disse spørsmålene.

Funksjonshemming og kunst

I litteraturen om kunst og funksjonshemming differensierer vi ofte mellom «funksjonshemming i kunst» («disability in art») og «funksjonshemmingskunst» («disability art»). Funksjonshemming i kunst refererer til kunst som er laget av eller viser mennesker med

funksjonsnedsettelse (Sandahl, 2016). Det er mange kjente historiske eksempler på verker av kunstnere som er åpne om sine egne fysiske eller psykiske funksjonsnedsettelse, fra Homer, John Milton og Frida Kahlo til den britiske samtidskunstneren Alison Lapper. Også Marc Quinns *Alison Lapper Pregnant* (Quinn, 2005), en skulptur som viser Lapper, men som er laget av en kunstner uten (kjente) funksjonsnedsettelse, vil etter denne definisjonen regnes som funksjonshemming i kunst. I Norge er samlingen på Trastad Gård ved Sør-Troms Museum et eksempel på kunst hvor kunstnerne er åpne om at de har nedsatt funksjonsevne.

Derimot brukes funksjonshemmingskunst om ethvert kreativt arbeid som utforsker erfaringer med funksjonsnedsettelse, enten med innhold eller form (Sandahl, 2016). Det er ikke nok at funksjonshemming tematiseres i funksjonshemmingskunst. Kunsten skal vise hva funksjonshemming *betyr*, personlig, politisk og estetisk. Måten kunsten viser dette på, utfordrer stereotypier og forestillinger om hva som er skjønt, og der kunsten vises, skal det være tilrettelagt slik at mennesker med funksjonsnedsettelse kan delta.

Funksjonshemmingskunst kan være laget av eller vise mennesker med funksjonsnedsettelse. Noen representanter for Disability Arts Movement mener at den *må* være det, men dette kriteriet er omstridt, det samme er for eksempel spørsmålet om hvorvidt mennesker med funksjonsnedsettelse må være den primære *målgruppen* for slik kunst (Sutherland, u.å.).

Diskusjonen om funksjonshemming og kunst kan brukes til å spisse spørsmålene om hva et mangfoldig estetisk uttrykk i kirkerommet innebærer. For det første reises spørsmålet om i hvilken grad det er viktig at mennesker med nedsatt funksjonsevne selv skaper kunst og/eller portretteres i kunsten. For det andre påpekes det at kunst *kan* utforske hva det betyr – estetisk, politisk og personlig – å leve med funksjonsnedsettelse, og derav følger spørsmålet om hvorvidt mangfoldige estetiske uttrykk også *skal* gjøre det. Annerledes sagt: Er et mangfoldig estetisk uttrykk i kirkerommet et uttrykk som er tilgjengelig også for mennesker med nedsatt funksjonsevne, eller et uttrykk som reflekter livserfaringen deres?

Del 2: Et kirkerom for sansning

«Hei. Velkommen til kirken. Vær så snill å ta av skoene», står det på døren til kirkerommet i Tomaskirken. Å ta av sko seg sine før man trer inn i et hellig rom er et gammelt ritual, men på dette stedet er det praktiske hensyn som gjør det viktig, for det å trå på gulvet og kjenne vibrasjoner gjennom føttene er en sentral del av dette kirkerommets sanselige opplevelse. I dette rommet er berøring ikke bare noe som skjer via hendene, men med hele kroppen. I tillegg er det flere «sansenstasjoner», som jeg kaller de objektene som står langs kanten av rommet, og som har en særlig sanselig, taktil kvalitet. Sansenstasjonene appellerer til berøringssansene våre, og her i kirkerommet kan vi undersøke dem taktilt, men også være med på å forme uttrykket.

Et tradisjonelt kirkerom?

Kirkerommet i Tomaskirken fremstår ved første øyekast som ganske ordinært. Det er et firkantet rom med hvitmalte, glatte vegger, og det fremstår som åpent og lyst. Det er noen få vinduer bak i kirkerommet. I tillegg er det vinduer i taket. Taket er utformet som et lavt tårn, og vinduene står som en lysrekke rundt tårntaket.

Rommet er på mange måter utstyrt som et hvilket som helst annet klassisk luthersk kirkerom. Ved døren står en nøkternt utformet døpefont i tinn på et bord av tre, og midt imot inngangen står alter og prekestol utformet i samme stil. Her finner vi også prosesjonskorset og et stativ for røkelse. Bak alteret henger altertavlen, et gobeleng av tre hengende filleryer. De er i gule og røde toner, fordelt slik at de mørkeste fargene er nederst, og så blir de lysere oppover. Fargekombinasjonen kan minne om lyset i en soloppgang.

Mellom døpefont og alter er det en åpen passasje mellom rekker av enkle stoler i tre. Det er god plass mellom stolrekkene og alteret. Gulvet er et mykt og varmt tregulv som dekker nesten hele den kvadratiske flaten, bortsett fra langs veggene, der det er lagt skiferfliser med nedfelte ledelys.

Det er mange elementer som gjør rommet godt å bruke for menigheten. For eksempel er lysinntaket utformet for å unngå motlys, siden det brukes mye tegnspråk i rommet, og ledelysene og kontrastene i gulvet gjør at svaksynte lettere kan orientere seg. Det er imidlertid mange kirker som legger opp til dette, så det gjør ikke rommet ekstraordinært. Det er derimot mindre vanlig at musikken reflekteres i gulv og vegger med lys og vibrasjoner.

På skjelvende grunn

54 store basshøytalere under gulvet sørger for at lyden fra musikken som spilles i rommet, også blir gjengitt som vibrasjoner i gulvet. I taket over tregulvet er det festet lys som kan blinke med ulike farger og i takt med musikken. Det gjør tregulvet til et sted for intens sansning både gjennom kropp og syn.

Menigheten kan sitte på stolene og kjenne vibrasjonen gjennom føttene, eller de kan sette seg rett på gulvet. Da blir vibrasjonene sterkere. Enda sterkere blir de om man legger seg ned, og alt dette er det plass til. Mellom stolene og alteret fremstår tregulvet som så åpent at det også inviterer til bevegelse eller til å legge seg ned og falle til ro.

Som kontrast til tregulvet virker skifergulvet som omgir det, kaldt og hardt, selv om det har varmekabler. Skifergulvet består av upolerte, mørkegrå fliser og en rad med polerte fliser og nedfelte ledelys som skaper kontrast og retning i steingulvet. Ledelysene inviterer til å gå rundt tregulvet og utforske rommets ytterkant. Denne invitasjonen til bevegelse gjentas i et gelender som fører fra inngangsdøren og rundt veggene i hele rommet. Gelenderet leder til flere objekter som man vanligvis ikke finner i et kirkerom, og flere av objektene har en form eller et materiale som gjør det særlig fristende å berøre dem.

Sansestasjoner

På pilegrimsvandringen rundt i periferien av kirkerommet er det forskjellige «stasjoner». Fire av dem utmerker seg ved å ha noe spesielt *taktilt* ved seg. Den første av disse sansestasjonene er til venstre for inngangsdøren.

Her henger et slags veggteppe laget av hengende tøyremser knyttet til en lang, tynn trestokk. Stoffene har forskjellige mønstre, farger og teksturer og gir ikke noe helhetlig inntrykk. Til mange av remsene er det festet symbolladde objekter. Det er små kosedyr, papirhjerter, nøkler, kors og CD-plater med meditasjonstekster av typen «oppdagelsesreise» og «stillhetsreise». Ved siden av veggteppet står en stor plakate med påskriften «Knytt fellesskap!». Her oppfordres det til å velge et tøyestykke, skrive noe og knytte seg inn i Signos fellesskapstepp. Det står også at teppet er til Tomaskirken, og kampanjen ser ut til å være fra 2012, året da kirken ble vigslet og «fellesskapets år» i Signo. Teppet på veggen er altså resultatet av kampanjen – et fellesskapstepp med individuelle stemmer.

Når vi går videre rundt kirkerommet i samme retning som solen, kommer vi etter altertavlen til den andre stasjonen som skal fremheves her. Stasjonen er en kommode i hvitmalt tre. Den er høy, smal og grunn. Åpner vi en av de 14 små skuffene, kan vi finne alle slags mulige ting. Det kan være leker, tusjer, en lysranke eller en klump plastilin, kort sagt det som kirkens besøkende har hatt lyst til å legge igjen.

Ved siden av kommoden står en tredje sansestasjon. Det er en steintavle i svart, kald, hard og polert granitt. På steinen er en inskripsjon som er både frest inn i steinen og malt i koboltblått, slik at den både kan kjennes og sees. Der står det et bibelsitat: «Jesus sier: Den som drikker av det vannet jeg vil gi, skal aldri mer tørste. Joh 4,14». Over inskripsjonen renner det kaldt vann idet man trykker på «vannknappen», en knapp som er godt merket med både bokstaver og punktskrift, og som er ved siden av steintavlen. Fra vannet kommer en sildrende lyd, og det føres bort via en liten renne mellom steintavlen og gulvet.

En fjerde sansestasjon står rett før vi igjen kommer tilbake til inngangsdøren, og den er et bord for lystenning. I bordflaten er det nedfelt et kobberbelagt basseng som er fylt med rødlig, veldig finkornet sand. Sanden inviterer til berøring, og den er silkemyk og glir nesten som vann mellom fingrene på oss når vi løfter den forsiktig opp. Rundt omkring i sanden står det mange telys som er tent eller kan tennes. Sanden gir en sterk sanselig erfaring, men også mulighet for å hente frem egne minner om sand og fortellinger om sand. I noen historier er sanden ørken og fristelse, i andre er den sted der man kan se sine egne livsspor og Guds spor ved siden av hverandre.

Del 3: Berøringens teologi

Som vi har sett i gjennomgangen av Tomaskirken og «sansestasjonene» over, skiller Tomaskirken seg i liten grad fra andre kirkerom i norske kirker. Også andre kirker legger opp til vandring rundt i rommet slik at menigheten kan komme i berøring med ikke bare ordene, men også artefaktene i kirken. Det er først og fremst vibrasjonsgulvet og noen av sansestasjonene som utmerker kirken. Gulvet og sansestasjonene er imidlertid ikke kun for dem med nedsatte sansefunksjoner, men de fungerer for alle. De gjør at Tomaskirken kan gi en mangfoldig sanselig erfaring til alle som besøker den, selv om det er en menighet bestående av mennesker med varierende funksjonsevner.

Å bli tatt i mot

I Tomaskirken er det lagt opp til at besøkende kan oppsøke og undersøke sansestasjoner med ting som de kjenner fra livet ellers, og som de kanskje har lagt der selv. Hva betyr det at hverdagsobjekter som plastilin og lysranker får plass i kirkerommet? Er det at disse sansestasjonene er i kirkerommet, teologisk betydningsfullt?

Tingene understreker det allmenne uttrykket som preger kirken. Det som er ute i verden, skal få plass i kirken. Skuffene og teppet er steder som viser noe av det som medlemmer i menigheten bærer med seg, og det de legger fra seg. Det mennesker bærer på, kan kirken romme. Derfor kan disse sansestasjonene tolkes som tegn på at hvert enkelt menneske er velkomment akkurat slik han eller hun er, uavhengig av funksjonsevne.

Vi har alle behov for å føle oss velkommen og verdifulle. Det å bli tatt imot som man er, er ikke bare en verdifull livserfaring, men også en viktig del av forkynnelsen. Jesus tar imot oss, Gud tar imot oss. Budskapet i seg selv er viktig, men blir det for enkelt eller naivt? Tomaskirken skal ifølge Signo legge til rette for åndelig erfaring. Er det en åndelig erfaring å få ta med seg tingene sine inn, men putte dem i en skuff?

Å berøre

Sansestasjonene fremhever det å *berøre* som av betydning. Rennende vann og sand er lett tilgjengelig for berøring og ettertanke. Det å berøre blir viktig når det kan skje igjen og igjen gjennom pilegrimsreisen i rommet. Berøring er et gjennomgangstema i Det nye testamente, som i historien om kvinnen som vil berøre Jesu kappe (Mark 5, 25–34), og historien om disippelen Tomas som berører Jesu oppstandelseslegeme (Joh 20, 24–31). I kunsten repeteres fortellinger om berøring knyttet til Jesu legeme, både før og etter oppstandelsen. I Tomaskirken gjentas ikke disse fortellingene gjennom ord eller bilder, men i form av elementer som mennesket kan kjenne igjen fra hverdagslivet. Kan sansestasjonene forstås som muligheter for berøring av noe hellig, ikke bare noe hverdagslig?

Er for eksempel vannet kilde til åndelig erfaring fordi det er i kirkerommet, eller fordi det er vann, det vil si del av Guds skapelse? På steintavlen der vannet renner, står det som nevnt bibelteksten «Jesus sier: Den som drikker av det vannet jeg vil gi, skal aldri mer tørste» (Joh 4,14). I teksten omtales ikke et hvilket som helst vann, men det vannet som Jesus gir. Er det dette vannet jeg kommer i berøring med i kirken, eller er det med minnet om dette vannet eller minnet om Jesus? Hvilken betydning har det å berøre vannet i kirken?

Sansestasjonene vekker flere spørsmål enn de besvarer. Slik steintavlen og bordet er utformet og knyttet til kristne tekster og ritualer, som lys-tenning og indirekte også dåp, er flere tolkninger mulig. Det er mulig å se tavlen som et sted der det hellige vannet Jesus snakker om, renner, eller som en tilrettelegging for erfaring av vann som stiller tørsten, noe som igjen gir mulighet til å forstå Jesu budskap om vann som stiller tørsten for bestandig.

Det at berøring får en fremtredende plass i kirkerommet, kan forstås som tegn på at *berøring i kirken* er verdifullt. Dette er en anerkjennelse av den døves og døvblindes livsvilkår og av det taktile som en mulig kilde til åndelig erfaring, også utenom fellesritualene. Sansestasjonene tematiserer *det taktiles betydning for teologien*, disippelen Tomas sin fortelling og den døvblindes livserfaring.

Berørt

Vibrasjonsgulvet gir en litt annen form for berøring. Vi berører gulvet, og gulvet sender bølger tilbake til oss og gjennom oss. Vibrasjonene berører oss, og sender rytmen gjennom kroppen. Slik blir kirkerommet ikke bare et rom vi kan berøre, men et rom som berører oss. Erfaringen i rommet kan bokstavelig talt være rystende. Vibrasjonsgulvet gir erfaring av at noe kan komme oss i møte og berøre oss. Det blir som et instrument som kan bære budskapet frem, likesom musikken i et orgel kan det.

«Å bli berørt» er en metafor for noe som skjer i relasjoner mellom mennesker, men også mellom mennesker og Gud. I Bibelen hører vi om hvordan Jesus igjen og igjen berører menneskene han møter, i både fysisk og overført betydning. I kristen praksis er sakramentene steder for berøring. Gudstjenesten og andre ritualer kan være slike berøringspunkter, og det samme kan hellige steder og kirker.

Berøringsangst?

Det er en observasjon at rommet i Tomaskirken ikke inneholder funksjonshemmingskunst, kunst i funksjonshemming eller funksjonshemmingsestetikk. Her finnes det en rekke muligheter som ikke er benyttet i kirkerommet. Deler av inventaret er riktignok *laget* av mennesker med funksjonsnedsettelse på Signos verksteder, men det kan vi ikke se på gjenstandene. Funksjonshemmingsestetikk er ikke inkludert i gjenstandene. I rommet er det ikke avbildet mennesker med funksjonsnedsettelse, og gjenstandene har heller ingen elementer av disfigurasjon. Med andre ord vil ikke disse artefaktene oppfylle kravene til funksjonshemmingskunst eller kunst i funksjonshemming. Det er heller ikke blitt bestilt utsmykking av de av beboerne som skaper funksjonshemmingskunst.

Fraværet av funksjonshemmingskunst i Tomaskirken er tankevekkende, men er det teologisk sett signifikant? På den ene siden har det allmenne og det allment tilgjengelige en viktig plass i kirkerommet, slik det også har innenfor teologisk estetikk. Å inkludere det som også

har en allmenn bruk, og som er allment tilgjengelig for alle kirkegjengere uansett funksjonsevne, kan tolkes som en måte å inkludere alle og ikke gjøre forskjell på noen på. Det kan med andre ord være et estetisk uttrykk for at variasjoner av funksjonsevne og -nivå er et grunnleggende vilkår for menneskelivet, og for at alle skal gis tilgang til religiøs erfaring.

På den andre siden kan vi spørre om det ikke hadde vært viktig, teologisk sett, å gi rom for den spesifikke menneskelige erfaringen av nedsatt funksjonsevne, slik funksjonshemmingskunst kan uttrykke den. Tomaskirken er laget som en sansekirke for mennesker med funksjonsnedsettelse, og den kunne derfor på en særlig måte utforsket det taktile på flere måter enn gjennom den allmenne erfaringen. Mangelen på funksjonshemmingskunst i Tomaskirken kan tolkes som at det legges vekt på inkludering, men også som en ubrukt mulighet til å utforske hvordan anerkjennelse av menneskets varierende funksjonsevne kan uttrykkes estetisk gjennom et mangfold av sanselige uttrykk og taktil kunst.

Oppsummering

Tomaskirken har vært case i denne studien av hvordan mangfoldige estetiske og taktile sanselige uttrykk kan inkluderes i et kirkerom, og hvilken betydning slike uttrykk kan ha for teologien. Hva som menes med «mangfoldige sanselige uttrykk», kan forstås på forskjellige måter, og det kan igjen få konsekvenser for hvilken teologi som reflekteres i de konkrete sanselige uttrykkene.

Bakgrunnen for denne undersøkelsen har vært ønsket om å anerkjenne at variasjoner av funksjonsevne og -nivå er et grunnleggende vilkår for menneskelivet. Denne erkjennelsen gjenspeiles i både *Tilværelsens gave* og Den norske kirkes nye satsing på mangfoldige og taktile sanselige uttrykk. Tomaskirken er laget spesielt for mennesker med funksjonsnedsettelse, noe som i seg selv er en slik anerkjennelse.

Undersøkelsen har vist at de sanselige uttrykkene i Tomaskirken er mangfoldige og taktile i betydningen at de er tilgjengelige for berøring og gir mange sanselige erfaringer. Sansestasjonene er laget også for mennesker med nedsatt hørsels- eller synsans. Det vil si at uttrykkene

er tilgjengelige for alle mennesker, også dem med nedsatt funksjons-
evne. Sansestasjoner som kommoden og veggteppet gjenspeiler en teo-
logi som tar imot og rommer mennesket slik det er, og som gir rom
for det mennesket bærer på. Flere av sansestasjonene understreker
kirkerommets allmenne preg og fremstår som tilgjengelige og ikke
særpreget.

Sansestasjonene vekker mange spørsmål av teologisk karakter. Det de
gjør, er altså å tematisere det taktile som betydningsfullt for teologien.
Sett i sammenheng får sansestasjonene, inkludert vibrasjonsgulvet, frem
perspektivet at menneskets åndelige erfaring handler om både å *berøre*
og å *berøres*.

Samtidig har undersøkelsen vist at de estetiske uttrykkene i liten grad
reflekterer *betydningen av funksjonshemming* slik det kan tolkes, este-
tisk, personlig eller politisk, gjennom funksjonshemmingskunst. Denne
observasjonen kan ha bakgrunn i at det historisk sett ikke har vært noen
bro mellom arbeid med de estetiske uttrykkene innenfor teologisk este-
tikk i Den norske kirke og funksjonshemmingsstudier.

Det er behov for videre utforsking av forholdet mellom teologi og
taktilitet, og undersøkelsen av Tomaskirken reiser særlig to spørsmål:
Hvilken betydning har berøring for teologien, og hva kan en teologi for
berøring bety? I Tomaskirken ser vi hvordan sansestasjoner anerkjenner
varierte livsvilkår uten å trekke frem en funksjonshemmet livserfaring i
seg selv. Skal kirkerommet vise de mangfoldige livsvilkårene vi mennes-
ker lever under, gjennom allment tilgjengelige uttrykk, eller skal de vise
mange spesifikke livserfaringer av disfigurasjon og variasjon? Tomas-
kirken hjelper oss å stille dette spørsmålet fordi mangelen på spesifikke
funksjonshemmingsperspektiver i rommet er så åpenbar. I stedet for å
være en demonstrasjon av taktil teologi fremstår Tomaskirken som en
etterlysning av taktil teologi.

Til slutt er det verdt å bemerke at i undersøkelsen har *rommet i seg selv*
stått sentralt, og resultatene av undersøkelsene sier derfor også kun noe
om hvilke perspektiver som gjenspeiles i selve rommet. Dette er inter-
essant ut fra et teologisk-estetisk perspektiv, som vektlegger at rommets
utforming og innhold i seg selv er av betydning for teologien. Rommet gir
en ramme for den teologien som vises gjennom riter og bruk av rommet.

Det kan være store spenninger – eller samklang – mellom teologien i selve rommet og i bruken av rommet. Teologisk-estetisk diskusjon av rommet i seg selv gir et godt utgangspunkt for videre empiriske undersøkelser av rommet mens det er i bruk. Det gir også et godt utgangspunkt for normative diskusjoner om hvordan rommet bør utformes og brukes for å gjenspeile både berøringens betydning for teologien – og for berøringens teologi.

Referanser

- Balthasar, H. U. von (1961). *Herrlichkeit: Eine theologische Ästhetik*. Einsiedeln: Johannes Verlag.
- Bergsjø, L. O. (2016). *Melankoli og metamorfose. Teologisk-estetisk undersøkelse av Anselm Kiefers verker* (Avhandling). Oslo: Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Bruegel, P. (1569). *Tiggerne*. Maleri. Olje på tre. 0,185 × 0,215 meter. Louvre, Paris. Hentet fra <https://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/beggars>
- Bychkow, O. V. (2008). Introduction. I O. V. Bychkow & J. Fodor (Red.), *Theological aesthetics after von Balthasar*. Burlington, VT: Ashgate.
- Den norske kirke. (2018). Kirkemøtet [Saksdokumenter]. Hentet fra https://kirken.no/nn-NO/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/dokumenter_vedtak/kirkemotet-11.-16.-april-2018-i-trondheim/
- Den norske kirke. (2005). *Kunsten å være kirke. Om kirke, kunst og kultur* (Kulturmelding). Oslo: Verbum.
- Jørgensen, D. (2014). *Den skønne tænkning. Veje til erfaringsmetafysik. Religionsfilosofisk udmøntet*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Lid, I. M. (2018). En diakonal praksis tar form. I I. M. Lid (Red.), *Diakoni og velferdsstat: Utvikling av en diakonal praksis i samspill med myndigheter, sivilsamfunn og borgere* (s. 37–60). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lid, I. M. & Bergsjø, L. O. (2018). Kontekstuell teologi. I I. M. Lid (Red.), *Diakoni og velferdsstat: Utvikling av en diakonal praksis i samspill med myndigheter, sivilsamfunn og borgere* (s. 228–249). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Norges Kristne Råd [NKR]. (2017). *Tilværelsens gave. Kalt til å være kirke av alle og for alle*. Norges kristne råds skriftserie, nr. 20.
- Quinn, M. (2005). *Alison Lapper pregnant*. Skulptur. Marmor. 3,5 meter. Hentet fra <http://marcquinn.com/artworks/alison-lapper>
- Sandahl, C. (2016, 3. juni). Disability art. *Encyclopaedia Britannica*. Hentet fra <https://www.britannica.com/art/disability-art#ref1187356>.

- Sandal, M. (2014). *Overskridande arkitektur. Ei undersøking av det sakrale i nyare kyrkjebygg*. Avhandling. Oslo: Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Siebers, T. (2010). *Disability aesthetics*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Sutherland, A. (u. å.). What is disability arts? Hentet fra <http://www.disabilityartsonline.org.uk/what-is-disability-arts>
- Redeker, M.-C. (2011). *Wahrnehmung und Glaube: Zum Verhältnis von Theologie und Ästhetik in gegenwärtiger Zeit*. Berlin: De Gruyter.
- Tomaskirken. (u. å.). Tomaskirken. En sansekirke i Signo. Hentet fra <http://tomaskirken.no/>
- Thiessen, G. E. (2004). *Theological aesthetics: A reader*. London, England: SCM Press.
- Viladesau, R. (2000). *Theology and the arts. Encountering God through music, art and rhetoric*. New York: Paulist Press.

